

УДК 378.011.3-057.175

Лариса Ткаченко

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВНЗ**

В статті розглянуті проблеми щодо формування професійно-педагогічної компетентності викладачів ВНЗ, виділені основні функції, якими повинен керуватися викладач ВНЗ у своїй професійній діяльності.

Ключові слова: педагогічна компетентність, компетенція, викладач, вища школа.

В статье рассмотрены проблемы относительно формирования профессионально педагогической компетентности преподавателей ВУЗА, выделены основные функции, которыми должен руководствоваться преподаватель ВУЗА в своей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: педагогическая компетентность, компетенция, преподаватель, высшая школа.

In the article the considered problems are in relation to forming professionally of pedagogical competence of teachers of INSTITUTE of higher, basic functions which the teacher of INSTITUTE of higher must follow in the professional activity are selected.

Key words: pedagogical competence, jurisdiction, teacher, higher school.

Постановка проблеми. Сучасний етап освіти характеризується змінами в його спрямованості, цілях, змісті, а також орієнтується на вільний розвиток особистості, на її самостійність і конкурентоспроможність, мобільність майбутніх фахівців в умовах процесу інтеграції України в світовий освітній простір. Необхідність наближення стану освіти до вимог світового співтовариства з метою підвищення його якості обумовили удосконалення освітньої парадигми.

Сьогодні, існує думка про те, що освіта катастрофічно відстає від темпів розвитку науки і виробництва, а головне не забезпечує належної якості. Вивчаючи і спираючись на досвід

успішних учителів, американські дослідники розробили концептуальну основу якісного навчання. На думку дослідників, підготовка фахівців у будь-якій області повинна здійснюватися на концептуальній основі в рамках компетентнісного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням професійної компетентності займалися багато дослідників: Б.Г. Ананьєв, Ю.К. Бабанський, В.П. Беспалько, Т.І. Шамова та інші.

У роботах цих дослідників розкрито такі аспекти педагогічної компетентності:

- управлінський аспект (аналіз, планування, організація, контроль, регулювання навчальним процесом);
- психологічний аспект (впливає особистості викладача на студентів, врахування індивідуальних здібностей майбутніх фахівців);
- педагогічний аспект (форми і методи, які використовує майбутній педагог у своїй професійній діяльності).

Мета написання статті полягає у розкритті проблеми формування професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід в освіті в останні роки став предметом активного осмислення в педагогічній науці та практиці. Базовими категоріями нового підходу є поняття «компетентність» і «компетенція». Поняття «компетенція» є не тільки однією з базових педагогічних категорій, а й об'єктом міждисциплінарного дослідження. Активізація уваги дослідників до питань теоретичного обґрунтування компетенцій та їх практичного формування зазвичай збігалася з вимогами до розвитку освіти.

У ці періоди дослідницька думка концентрувалася на виявленні особливих компонентів в структурі особистості, які могли б дозволити їй більш комфортно адаптуватися до соціальних змін, знайти внутрішні ресурси для збагачення знаннєвого потенціалу, модернізації професійних умінь і світоглядних орієнтацій. У сучасній педагогіці компетенції стали розумітися як:

- особистісна складова професіоналізму (Т.Ю. Базаров);
- результат і критерії якості підготовки фахівця (А.Г. Бермус, І.А. Зимня);
- практичне вираження модернізації змісту освіти (В.В. Краєвський);
- базові компоненти педагогічної культури (Т.Є. Ісаєва);
- новий підхід до конструювання освітніх стандартів (А.В. Хуторський).

На початку ХХІ століття проблема змісту педагогічних компетенцій викладача набула рис, раніше їй не властивих. По-перше, це пов'язано зі зміною соціально-професійної ролі педагога. Враховуючи сучасні вимоги до освітньої системи викладач сьогодні орієнтується на створення таких умов освітнього процесу, які б сприяли усвідомленню студентами необхідності самостійного придбання і модернізації знань, наполегливої роботи по саморозвитку та самовдосконаленню. По-друге, власних знань, професійних умінь і компетенцій педагога не може бути достатньо на весь період його педагогічної діяльності. По-третє, докорінно змінюється зміст так званих ключових компетенцій, що забезпечують не тільки виживання індивіда в нових соціально-економічних умовах, але й успіх його професійної діяльності, її відповідність світовим стандартам і конкурентоздатність викладача.

На сьогоднішній день поняття «компетенція» і «компетентність» розуміються таким чином: *компетентність* – сукупність необхідних знань і якостей особистості, які дозволяють професійно підходити і ефективно вирішувати питання у відповідній галузі знань, наукової або практичної діяльності. *Компетенція* – 1) коло повноважень і прав, наданих законом, статутом чи договором конкретній особі або організації у вирішенні відповідних питань; 2) сукупність певних знань, умінь і навичок, в яких особистість повинна бути обізнаною і мати практичний досвід роботи [5, с. 8].

Варто відзначити, що проблема визначення змісту і структурування професійно-педагогічних компетенцій викладача вищої школи обумовлена не тільки соціально-економічними і соціально-культурними змінами в суспільстві, а й деякими методологічними проблемами. При активному інтересі дослідників до поняття «компетенція»

ще досі немає чіткого визначення механізму її формування. Відразу слід зауважити, що не існує усталеного єдиного визначення змісту поняття «компетенція» або «ключова компетенція». Також не існує єдиної, прийнятої всіма класифікації компетенцій. Іншими словами, оцінити компетентність особистості можна лише за результатами її діяльності щодо тих критеріїв, які визначають її успішність або не успішність.

Таким чином, загальним для всіх визначень компетенцій є розуміння її як властивості особистості, потенційної здатності індивіда виконувати різні завдання, як сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для здійснення конкретної професійної діяльності. Отже, знання, уміння і навички, а також здібності, мотиви, переконання і цінності розглядаються як можливі складові компетентності, але самі по собі ще не роблять особистість компетентною. Видатний педагог Т.С. Ісаєва розглядає компетенції викладача як унікальну систему професійно-особистісних знань, умінь і якостей людини, об'єднаних гуманно-ціннісним ставленням до оточуючих, творчим підходом до праці, постійною націленістю на особистісне і професійне вдосконалення [1, с. 57]. Узагальнюючи визначення професійної компетентності, можна зробити висновок про те, що професійна компетентність викладача ВНЗ – це сукупність умінь структурувати наукові і практичні знання для кращого вирішення педагогічних і виховних завдань. Основними показниками професійної компетентності викладача ВНЗ є такі: вміння використовувати в практичній діяльності професійні психолого-педагогічні знання в залежності від педагогічної ситуації, цілей і завдань професійної діяльності, володіння сучасними освітніми технологіями. У кожного викладача ВНЗ професійна компетентність складається нерівномірно і по суті протягом всього професійного життя. Побачити динаміку розвитку цієї якості й означає оцінити компетентність викладача, зробити прогноз його професійного зростання.

Професія викладача ВНЗ знаходиться на стику систем «людина-наука» і «людина-людина», отже, професіоналізм викладача виявляється в тому, наскільки гармонійно в його діяльності пов'язані науково-дослідна, педагогічна та науково-педагогічна (методична) діяльність. Викладачі вузів, враховуючи деформації, яким піддавалася в історичному процесі модель гармонійної триєдності дослідницької, освітньої та культуротворчої функцій університетського викладача, повинні визначитися з тим, що є ключовою цінністю, в чому полягає загальнолюдська значущість їх професійної діяльності.

Під професіоналізмом викладача вищої школи розуміємо «високий рівень психолого-педагогічних і науково-предметних знань і умінь у поєднанні з відповідним культурно-моральним виглядом, що забезпечує на практиці соціально затребувану підготовку майбутніх фахівців»; професійну компетентність викладача вузу представляє у вигляді взаємопов'язаних блоків: педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, особистість викладача, навченість і рівень розвитку студентів. Вимоги до викладача вузу обумовлені вимогами до фахівця, який формується в процесі навчання у вузі. Однак, професіограма включає в себе загальні (інваріантні) професійні властивості, якими має володіти претендент на посаду викладача ВНЗ, незалежно від того, які види занять він буде забезпечувати, які навчальні курси читати.

Осмилення проблеми професіоналізму викладача вузу останнім часом пов'язують з реалізацією парадигми компетентнісного підходу. Вчені виділяють 8 функцій викладача ВНЗ: 1) безпосередньо пов'язані з викладанням: навчання; виховання студентів, розвиток їх творчого потенціалу; організація та управління навчальним процесом; 2) пов'язані з обов'язками викладача як суб'єкта, що веде активний науковий пошук дослідника у сфері освітнього процесу; 3) пов'язані з обов'язками викладача як члена педагогічного колективу кафедри, факультета, вузу, з його соціальною роллю як представника інтелігенції: взаємодії з іншими членами педагогічного співтовариства в інтересах досягнення корпоративних цілей; розвитку і саморозвитку, що припускає інноваційну діяльність викладача, підвищення професійної кваліфікації; духовно-моральне і фізичне вдосконалення; просвітницька, що припускає активну участь викладача у поширенні наукових знань, підвищенні освіченості і культури населення і 11 відповідних їм компетенцій в області предмета, що викладається; пізнавальної діяльності, сучасних засобів отримання та обробки інформації; філософських і правових основ, що

визначають призначення і соціальну роль освіти, функціонування і розвиток освітньої системи; теорії та методики навчання і виховання; програмно-методичного забезпечення освітнього процесу; педагогічних вимірювань, діагностики, оцінки та аналізу результатів навчання і виховання; управління якістю освітнього процесу; педагогічного спілкування, вирішення комунікативних завдань; загальної та професійної культури; саморозвитку; організації і проведення наукових досліджень. Результат виконання викладачем тієї чи іншої функції цілком залежить від рівня розвиненості тих компетенцій, якими він повинен володіти. Модель компетентності викладача представлена трьома компонентами: гностичним, функціональним і етичним. За відсутності першого компонента викладача можна вважати ремісником, другого компонента – функціонально-безграмотним, третього – соціально небезпечною людиною.

Цілий комплекс особливостей ціннісно-сміслового самовизначення викладача вузу визначається необхідністю осмислення сучасних тенденцій, пов'язаних із створенням єдиної зони європейської вищої освіти. Осмислюючи саму можливість реалізації цього мегапроєкту, викладач повинен визначитися, що він вважає провідною цінністю вищої школи як такої. Для ефективної організації навчального процесу, викладачі вузу повинні добре усвідомлювати характерні особливості сучасних студентів. Переважна більшість студентів епохи постмодерну байдужі до навчання, недисципліновані, мало часу проводять за підручниками, відчують нудьгу від учіння, інертні, часто запізнюються на заняття, нечемно, погано знайомі з правилами суспільної поведінки, орієнтовані на розвагу, хочуть отримувати гарні оцінки при мінімумі зусиль, нестримані в бажаннях і нерозбірливі в засобах їх задоволення, цинічні, вкрай невиховані, емоційно затиснуті, інфантильні, їх важко розворушити і захопити.

Отже, враховуючи особливі запити нового покоління і специфічні риси епохи, необхідно переглянути методи і зміст вищої освіти, змінити саму атмосферу навчання, з тим, щоб підвищити ефективність навчання, якомога більше сприяти успіху студентів, наприклад: з самого початку встановити чіткі вимоги та постійно про них нагадувати; бути послідовним; позначити всі цілі навчання; розробити осмислені цілі і заходи по розвитку особистісних та громадянських якостей студентів; підкреслювати роль наукового методу у процесі пізнання, але при цьому визнавати можливі обмеження науки; перейти до освітньої парадигми, орієнтованої на пізнання; використовувати активні і творчі методи навчання; підвищувати рівень викладання; пояснювати необхідність вивчення предмета; не очікувати сліпого підпорядкування авторитету викладача; розширювати діапазон позааудиторних завдань: не обмежуватися традиційними письмовими роботами, застосовувати інші форми контролю; надавати студентам більш широкі можливості для спілкування; поважати чужу точку зору; виявляти доброзичливість; вірити у своїх студентів.

Викладач досконало повинен володіти: базовими знаннями інформаційних технологій; розробляти і застосовувати у своїй роботі електронні навчально-методичні матеріали; володіти методичними прийомами використання слайд-лекцій, Інтернет-семінарів, он-лайн занять та ін; адаптуватися до наявних психолого-педагогічних принципів (а можливо, і створення нових) до сучасних інформаційних та комунікаційних технологій в освіті.

Висновки. Отже, педагогічна майстерність – це високе і постійно вдосконалююче мистецтво навчання і виховання, доступне кожному педагогу, який працює за покликанням, люблячому свою справу, своїх студентів. Це синтез різноманітних якостей особистості педагога, його наукових, спеціальних, педагогічних знань і умінь, що дозволяють йому за допомогою системи педагогічних засобів домагатися найкращих результатів у навчанні, вихованні та розвитку своїх студентів. Педагогічна майстерність розвивається за допомогою активної творчої педагогічної праці на основі глибоких і різнобічних професійних знань і умінь, знань в галузі педагогіки, педагогічної психології, дидактики, методики та організації навчання, умінь застосовувати їх у практичній діяльності. Зростання майстерності педагога відбувається при наявності у нього відповідного прагнення. Важливу роль у розвитку та підтримці на відповідному рівні професіоналізму викладача відіграє, крім підвищення педагогічної кваліфікації, педагогічна самоосвіта, самовдосконалення, самостійна методична робота з вивчення передового педагогічного досвіду. Проблема педагогічної самоосвіти повинна

вирішуватися не від випадку до випадку, а цілеспрямовано, систематично. Педагогічна самоосвіта це читання, вивчення педагогічної літератури, педагогічної періодики, методичних розробок і посібників, їх продумування, виділення думок, ідей, висловлювань, теоретичних висновків і рекомендацій, корисних для практичної роботи, відвідування лекцій, освітніх та книжкових виставок, а також самоаналіз власного досвіду, в процесі якого викладач фіксує як власні педагогічні знахідки при проведенні занять, так і промахи і недоробки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ісаєва Т.Є. Класифікація професійно-особистісних компетенцій вузівського викладача / Т.Є. Ісаєва. // Педагогіка. – 2006. – № 9. – С. 55-60.
2. Кабдолова, К.Л. Формування компетенцій як необхідна умова підвищення якості освіти / К. Л. Кабдолова // Відкрита школа. - 2004. - №. - С. 45-47.
3. Новий тлумачний словник української мови. – В 4-х томах. – К. : Аконіт, 1999.– Т.2. – 910 с.
4. Професійна освіта: Словник. Навч. посібник. / Уклад. С. У. Гончаренко та ін. / За ред. Н. Г. Ничкало. – К. , 2000. – 380 с.
5. Чаклікова А.Т. Категорії «компетентність» і «компетенція» в сучасній освітній парадигмі / А.Т. Чаклікова // Вісник. - 2007. № 2. - С. 9-16.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ткаченко Лариса Василівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 25.12.2012 р.